

## הגר, שרה ואברהם

וְשָׂרִי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלֵה שִׁפְחָה מִצְרִית וְשָׁמָּה הָגָר: וְתֹאמַר שְׂרִי אֶל אַבְרָם הֲנִי נָא עֲצָרְנִי ה' מִלְּדַת בֵּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי אוֹלֵי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שְׂרִי: וַתִּקַּח שְׂרִי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֶּץ עֶשְׂרִי שָׁנִים לְשָׁבַת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתֵּתֶן אֹתָהּ לְאַבְרָם לֹא אִשָּׁה: וַיְבֵא אֶל הָגָר וַתְּהַר וַתֵּלֶד כִּי הָרְתָה וַתִּקַּל גְּבֵרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ: וְתֹאמַר שְׂרִי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אֲנִי נִתְתִּי שִׁפְחָתִי בְּחִיקְךָ וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וַאֲקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שְׂרִי הֲנִי שִׁפְחָתְךָ בְּיָדְךָ עָשִׂי לִּי הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וַתַּעֲנֶנּוּ שְׂרִי וַתִּבְרַח מִפְּנֵיהָ: וַיִּמְצָאָהּ מִלְּאָדָּה ה' עַל עֵין הַמַּיִם בְּמַדְבַּר עַל הָעֵין בְּדֶרֶךְ שׁוּר: וַיֹּאמֶר הָגָר שִׁפְחָת שְׂרִי אִי מִזָּה בָּאת וְאַנְה תִּלְכִּי וְתֹאמַר מִפְּנֵי שְׂרִי גְבֵרְתִּי אֲנִי בְּרַחַת: וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְּאָדָּה ה' שׁוּבִי אֶל גְּבֵרְתְּךָ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ: וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְּאָדָּה ה' הֲרֵבָה אֲרָבָה אֶת זְרַעְךָ וְלֹא יִסְפֹּר מִרְבּוֹ: וַיֹּאמֶר לָהּ מִלְּאָדָּה ה' הֲנִי הָרָה וְיִלְדָּתְךָ בֵּן וְקִרְאתָ שְׁמוֹ יִשְׁמַעְאֵל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיךָ: וְהוּא יְהִי פְּרָא אָדָם יָדוּ בְּכָל וָיָד כָּל בּוֹ וְעַל פְּנֵי כָל אֲחָיו יִשְׁכֹּן: וַתִּקְרָא שֵׁם ה' הַדְּבָר אֲלֶיהָ אֶתְהָ אֵל רָאִי כִּי אָמְרָה הַגֵּם הַלֵּם רְאִיתִי אַחֲרַי רָאִי: עַל כֵּן קָרָא לְבָאָר בְּאֵר לַחֵי רָאִי הֲנִי בֵּין קִדְשׁ וּבֵין בְּרָד: וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם בְּנֹו אֲשֶׁר יָלְדָהּ הָגָר יִשְׁמַעְאֵל: וְאַבְרָם בֵּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלָדָת הָגָר אֶת יִשְׁמַעְאֵל לְאַבְרָם: (בראשית פרק טז).<sup>1</sup>

בראשית רבה פרשה מה – מדרש פרשני<sup>2</sup>

"ושרי אשת אברם לא ילדה לו וגו' ... ר' יהודה אמר: "לו" - לאברם<sup>3</sup> לא ילדה, אבל אילו נישאת לאחר – ילדה. ורבי נחמיה אמר: לא לו ולא לאחר. זהו שכתוב: "לא ילדה לו ולה".<sup>4</sup>

"ולה שפחה מצרית ושמה הגר" ... אמר ר' שמעון בן יוחאי: הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לו. אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה, ולא גבירה בבית אחר. ... אף אבימלך כיון שראה נסים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לו. אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית הזה ולא גבירה בבית אחרת.<sup>5</sup>

"ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת", אמרה: יודעת אני מהיכן היא מִפְּתִי.<sup>6</sup> לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה, הִיְמוּס היא צריכה. אלא: "הנה נא עצרני ה' מלדת".<sup>7</sup>

<sup>1</sup> פרק טז בפרשתנו, שהוא גם סדרה עצמאית בסדר קריאת התורה הקדום בארץ ישראל (ראו [סידרא](#) באתר מחלקי המים), מוקדש לסיפור הולדת ישמעאל והמאורעות שקדמו לו ומעורר שאלות רבות: מה גרם לשינוי הקיצוני של יחס שרה להגר, מבניין ואולי הצלת נישואיה לאברהם, לעינוי הגר ומנוסתה של זו מבית אברהם? מ"אבנה ממנה" ל"חמסי עליך"? מה הייתה בדיוק עמדתו של אברהם בסיפור זה? מה קרה ליחסים שבין אברהם ושרה? איך קבלה שרה את הגר כשחזרה? ואברהם איך קבלה? במה זכתה הגר להתגלות של מלאכים ומתן שם לבנה מפי השכינה? ועוד ועוד. מה גם שיש לסיפור זה המשך בפרשת השבוע הבא וירא, בדמות הגירוש השני של הגר והפעם עם ישמעאל (ועפ"י המדרש גם המשך נוסף בפרשת חיי שרה בסיפור [קטורה](#)). על גירוש שני זה כבר זכינו לדרוש בדברינו [גירוש הגר וישמעאל](#) בפרשת וירא. הפעם נרצה לחזור אחורה ולהתעכב על הגירוש או הבריחה הראשונה של הגר ולידתו של ישמעאל. ולדמותו של [ישמעאל](#) כבר זכינו להשלים דף נפרד..

<sup>2</sup> נשים את מדרש בראשית רבה במרכז הדף ונעיר עליו לפרקים ממדרשים אחרים ומפרשני המקרא. מדרש זה עובר כמעט על כל פסוקי פרק טז הנ"ל ויכול בהחלט להיחשב, לפחות כאן, כמדרש פרשני הבא לבאר את פסוקי המקרא כסדרם (ומלווה את קריאת התורה בציבור), הגם שלא כל הפסוקים נדרשים ולא חסרים בו קטעים דרשניים בהם הדרשה עיקר והפסוק רק סמך, מה שמכונה מדרש דרשני. לא נוכל להביא את פרשה מה של בראשית רבה במלואה, כמו שלא נוכל להתייחס לכל פסוקי הפרק במקרא ונקיים "ודילוגו עלי אהבה" (שיר השירים רבה ב א). הקורא החרוץ יעיין במדרש כולו במקור.

<sup>3</sup> במקומות רבים במדרש בראשית רבה, בפרט בפרשה זו, מופיע במדרש המילה "אברם", גם כאשר אין זה ציטוט מהפסוק, אלא דברי המדרש. והרי התורה אומרת: "לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם" ומקובל לכתוב "אברהם" גם בהתייחסות לעברו של אברהם כשעדיין נקרא אברם! נראה שזה חלק מסגנון המדרש הפרשני וצריך עיון נוסף.

<sup>4</sup> כשהוא גונב את המילה "ולה" מהמשך הפסוק: "ולה שפחה מצרים וכו'" ומדביק אותה למילה "לו". ר' יהודה מנסה להפך בזכותה של שרה ולומר שאולי לא בה הייתה אשמת העקרות ואילו נישאה למישהו אחר, אפשר שהיו לה ילדים. אך ר' נחמיה אומר שהיה ברור לשרה שחוסר הילדים הוא בגינה, כפי שגם נראה בהמשך (זוה פירוש הדבקות המילה "לה" - בגינה). ורד"ק מזכיר לנו שכבר בסוף פרשת נח, ביציאה של תרח וחלק ממשפחתו מאור כשדים ללכת ארצה כנען כתוב במפורש: "וְתִהְיֶי שְׂרִי עֲקָרָה אֵין לָהּ וְלָד" (בראשית יא ל). כל זה מעלה את האפשרות שחלק מהמסע "אל הארץ אשר אראך" היה בציפייה שאולי בארץ החדשה יזכו אברהם ושרה לצאצאים בבחינת משנה מקום – משנה מזל, והנה זה לא קורה.

<sup>5</sup> למדרש חשוב להדגיש את מלכות בית אברהם, כמובטח לו מהקב"ה: "ומלכים ממך יצאו". חיבור זה לבית פרעה אולי משמש בית אב לגידולו של משה בבית פרעה. אולי גם לשלמה שנשא את בת פרעה ולסיפורים על [אנטונינוס רובי](#) על שמעון הצדיק ואלכסנדר מוקדון (מגילת תענית) ועוד. בתי המלוכה של אומות העולם הם אילן חשוב להיתלות בו. אך דא עקא, שעם בת פרעה יש לנהוג בכבוד, כפי שגם דורש לבן מיעקב (בראשית סוף פרק לא). על רקע זה יש להבין את משמעות העינוי של שרה בהגר להלן.

<sup>6</sup> כאן, גם בפסוק המצוטט, יש הכרה ברורה של שרה בעקרותה. ועדיין יכול ר' יהודה לעיל לטעון שעקרות זו היא בשילוב של אברהם ושרה, אולי עם גבר אחר, כן הייתה שרה יולדת. ועכ"פ, היא מוכנה להעמיד עקרות זו במבחן ברור.

<sup>7</sup> הקב"ה הוא המונע ממני פרי בטן. שרה מקבלת עליה את מלוא הדין, בלי הזדקקות לקמיעות, מיני רפואות ("הימוס") לחשים וכו'.

"בוא נא אל שפחתי אולי איבנה ממנה". שנינו: כל מי שאין לו בן, כאילו הוא מת, כאילו הוא הרוס.<sup>8</sup> כאילו מת: "ותאמר רחל אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" (בראשית ל א). כאילו הרוס, שנאמר: "אולי אבנה ממנה", ואין בונין אלא את ההרוס.<sup>9</sup>

"וישמע אברם לקול שרי", רבי יוסי אמר: לקול רוח הקודש, כמו שאתה אומר: "ואתה תשמע לקול דברי ה' " (שמואל א טו א).<sup>10</sup>

"ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה", לקחתה בדברים, אמרה לה: אשריך שאת מדבקת לגוף הקדוש הזה.<sup>11</sup>

"מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען" רבי אמי בשם ריש לקיש: מנין תניין: "נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה אלא יוציא וישא אשה אחרת"? מהכא: "מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען" הדא אמרת אין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין.<sup>12</sup>

"ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה". לאישה - ולא לאחר. לאשה - ולא לפילגש.<sup>13</sup>

"ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה" ... שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה.<sup>14</sup> והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה. והיתה שרה אומרת להם: צאו ושאלו בשלומה של עלובה.<sup>15</sup> והיתה הגר אומרת להם: שרי גבירתי אין סתרה פגלויה.<sup>16</sup> נראית צדקת ואינה צדקת. אילו היתה צדקת, ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחד נתעברתי.<sup>17</sup>

"ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך", רבי יודן בשם ר' יהודה בר סימון: חומסני אתה בדברים. למה? שאתה שומע בזיוני ושותק. רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר: יתבקש דיני אצלך! משל לשני בני אדם חבושים

<sup>8</sup> "שנינו" זה לא מצאנו את מקורו, אבל ההוכחות ברורות מהמקרא עצמו, משרה ורחל כפי שמובא בהמשך הדרשה. ראו גם גמרא נדרים סד ע"ב: "אמר ר' יהושע בן לוי: כל אדם שאין לו בנים חשוב כמת, שנאמר: הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי".

<sup>9</sup> בכך מקדימה שרה את רחל שביקשה גם היא להיבנות משפחה. ראו דברינו [יעקב ורחל השבר הגדול](#) בפרשת ויצא. ועוד נזדקק לקשר של שרה (והגר) עם רחל (ובלהה) להלן. לעצם דבריה של שרה, ראו פירוש רד"ק על הפסוק: "כיון שראתה שרי שלא ילדה לאברהם, והוא בן שמונים וחמש והיא בת שבעים וחמש חשבה כי אין לה תקוה עוד. אמרה: הנה כי האל אמר לאברהם שיתן לו זרע שיירש את הארץ וממני לא יהיה הזרע עוד, כי אני זקנה, והבן שיהיה לו מאשה אחרת יהיה לו. טוב לי שאתן לו שפחתי לאשה אולי אבנה ממנה והיה לי כבני, וטוב לי משיהיה לו בן מאשה אחרת". נראה שכוונותיה התחיליות של שרה היו אצילות וראויות, גם אם אנוכיות-מה.

<sup>10</sup> המדרש רוצה לומר שאברהם נשמע לבקשתה של שרה לא רק משום שהיא אשתו המבקשת זאת, אלא משום שדבריה של שרה נאמרו ברוח הקודש, במעין נבואה, היינו בהסכמה מלמעלה. בדומה לדברי שמואל בו הוא מורה לשאול לצאת למלחמה על עמלק, לומר לך: מה שם 'דברי ה', אף כאן דברי ה'. (למה דווקא דוגמא משמואל ושאל, לא הבינונו). אבל רד"ק מפרש: "וישמע אברם - לומר שישיר בעיניו הדבר, ולא המתין בזה לדבר האל כי חשב כי אחר ששרה כלתה מלדת, מה שיעדו האל לתת לו זרע, מהגר יהיה". האם המהירות בה הסכים אברהם להצעתה של שרה ומחשבתו שבהגר תתקיים הבטחת הזרע היא התחלת הפרוענות? האם ציפתה שרה שאברהם יתנגד ויאמר: לא שרה, רק ממך אני רוצה את הבטחת הזרע של הקב"ה. נתפלל עוד קצת ותראי שהעניינים יסתדרו (כפי שאכן עשו יצחק ורבקה). ולהלן נראה את קובלנתה של שרה על שאברהם לא התפלל בעבורה.

<sup>11</sup> נשמע אידילי. האם כך גם אמרה רחל לבלהה כשנתנה אותה ליעקב? האם חשבה שרה שבעצם הגר איננה אישה פחותה ויש לה ייחוס חשוב מבית פרעה? האם זכרה ברגע זה כיצד ניתנה הגר לבית אברהם? כחלק מהמתנות שנתן פרעה לאברהם לאחר שהיא, שרה, נלקחה לבית פרעה ועבר עליה מה שעבר עליה שם, בעוד אברהם מחוץ לסכנה בזכות: "אמרי נא אחותי את"?

<sup>12</sup> הכוונה למשנה ו בפרק ו במסכת יבמות: "לא יבטל אדם מפריה ורביה ... נשא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל וכו'". שים לב להבדל "הדק" בין מדרש בראשית רבה ובין המשנה שהוא מתייחס אליה. במשנה משמע שלא מדובר בגירוש האשה הראשונה אלא בלקיחת אשה נוספת שהרי בתורה מותר ריבוי נשים. וכך גם עושים שרה ואברהם! אבל גרסת בראשית רבה אומרת בברור: "יוצא וישא אשה אחרת". כך גם בסיפור על האיש והאשה שלא נולדו להם ילדים ובאו לפני ר' שמעון בן יוחאי וזה אמר להם: "כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה" וזכו לפני בטן (שיר השירים רבה א ב, "נגילה ונשמחה בך"). האם נוכל להוכיח ממדרשים אלה שכבר בזמנם לא נהגו ריבוי נשים, או שמא יש כאן גישות סותרות באשר לפתרון הנכון במקרים כאלה. פירוד בני הזוג אינו מטיל את הפגם על אף אחד משני הצדדים ונותן הזדמנות נאותה לשניהם, אפשר שגם בן זוג אחר יזכו לילדים (מדע הרפואה מכיר במקרים כאלה). זו גישת המדרשים. גישת המשנה לעומת זאת, לא בנוסח שמדרש בראשית רבה מביא אלא בנוסח שבידינו, מעדיף את הפתרון של שמירת הזוגיות גם במחיר של ריבוי נשים. מעין פונדקאות של ימיהם. ובדרך זו בחרה שרה, גם לשיטת ר' יהודה לעיל שאמר: "אילו נישאת לאחר - ילדה". ויש הרבה בחז"ל על הנאמנות ל"אשת נעורים".

<sup>13</sup> עוד רגע אידילי. בנתינת הגר לאברהם היא הופכת להיות אשתו לכל דבר ויוצאת ממעמד השפחה. והרי היא במקור בת מלכים. האמנם נתנה שרה את הגר לאברהם בלב שלם על מנת שתהיה אשתו לכל דבר במעמד השווה לזה שלה? נדיבות לב שכזו רק על מנת להפיס את רצון בעלה? או שמא על מנת לשמור את נישואיה היא כפי שאולי משתמע ממשחק המילים בפסוק. שרה נותנת את הגר לאברהם לאישה על מנת שהוא יישאר אישה.

<sup>14</sup> היינו כאישה צעירה ויפה, כדברי אברהם עצמו: "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את".

<sup>15</sup> שאינה זוכה לילדים. ראו המדרשים ורש"י על שתי נשות למך: עדה וצילה.

<sup>16</sup> בדומה לביטוי "אין תוכו כבר". ראו [דברינו בנושא זה](#) בפרשת תרומה.

<sup>17</sup> האם שמעה שרה את דברי הגר? תשובת המדרש בהמשך שם היא כן! "והייתה שרה אומרת: עם זו אני נושאת ונותנת? הלוואי עם אדונה". אין לשרה דיבור עם הגר. כל טענותיה הם לאברהם כפי שנראה להלן.

בבית האסורים, נמצא המלך עובר. אמר לו האחד: תִּבְע דיקיון שלי.<sup>18</sup> אמר (המלך): הוציאוהו. אמר לו חבר: יתבקש דיני אצלך. אילו אמרת (למלך): תבע דיקיון שנינו, כשם שהוציאך, כך היה מוציאני ... כך,<sup>19</sup> אילו אמרת: "וואנו הולכים ערירים", כשם שנתן לך בן, כך היה נותן לי בן.<sup>20</sup>

"ישפוט ה' ביני וביניך" - רבי תנחומא אמר בשם רבי חייא רבה ורבי ברכיה אמר בשם רבי חייא: כל מי שהרתיק אחר מדת הדין לא יצא שפוי מתחת ידה.<sup>21</sup> ראויה היתה שרה להגיע לשניו של אברהם, ועל ידי שאמרה: "ישפוט ה' ביני וביניך" נמנעו מחייה שלושים ושמונה שנה.<sup>22</sup> אמר ר' הושעיא: "ביניך" כתוב. כבר כתוב: "ויבא אל הגר ותהר",<sup>23</sup> ומה תלמוד לומר: "הנך הרה וילדת בן"? אלא מלמד שהכניסה בה שרה עין רעה והפילה עובר. אמר ר' יוחנן: ביני וביניך, ובנך כתיב.<sup>24</sup>

"ויאמר אברם אל שרי עשי לה הטוב בעיניך" אמר לה: מה איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה, כתיב: "לא תתעמר בה תחת אשר עניתה" (דברים כא יד), וזו מאחר שציערנו אותה אנו משתעבדין בה? איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה ... כתוב: "לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה" (שמות כא כ), וזו מאחר שעשינו אותה גבירה אנו עושין אותה שפחה? איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה.<sup>26</sup>

"ותענה שרי ותברח מפניה", רבי אבא בר כהנא אמר: מנעתה מתשמיש המטה.<sup>27</sup> רבי ברכיה אמר: טפחתה בקורדקייסין על פניה. ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא: דליים ופנדיות הוליקה לה למרחץ.<sup>28</sup>

<sup>18</sup> היינו: שפוט אותי. הודיעני על מה ולמה אני יושב כאן (בלא משפט).

<sup>19</sup> טוענת שרה לאברהם. למה לא התפללת גם בעבורי? ראו בראשית רבה עא ז טענות רחל ליעקב כשהיא מציינת את יצחק כמי שהתפלל גם בעד רבקה ואח"כ נותנת לו את בלהה כפי שעשו אברהם ושרה. בדברינו [יעקב ורחל השבר הגדול](#), וכן [הבה לי בנים](#).

<sup>20</sup> דברי אברהם לקב"ה: "ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך עריר" נאמרים בתחילת פרק טו הקודם, אחרי שהקב"ה מבטיח לו (פעם נוספת): "אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד" (שכן אברהם פחד שמא קבל כל שכרו בניצחונו על ארבעת מלכי הצפון פרק קודם, רש"י תחילת פרק טו). בעקבות דברים אלה באה ברית בין הבתרים וחוזרת הבטחת הזרע והארץ. והקב"ה אומר לו: "אשר יצא ממעיך הוא ירשך" ולא כמו שאתה חושב שבעדך דמשק אליעזר הוא שירש אותך. ודא עקא, שעל זה קובלת שרה: למה לא אמרת: וואנו הולכים ערירים?! שרה אשתי ואני. למה "אשר יצא ממעיך" ולא ממעי שנינו?! האם כבר כאן ראתה שרה מעין התנתקות של אברהם ממנה? ועם כל זאת, עשתה את החשבון שמוטב מזרע הגר השפחה רק לא מדמשק אליעזר שינשל אותה לגמרי!

<sup>21</sup> הרתיק משורש רת"ק פועל שמוכר לנו היום מהצבא או מסרט או ספר מרתקים. כאן נראה במובן של משך או ניסה (דחק) לכבול את מידת הדין.

<sup>22</sup> לעומת גישה נוקשה זו ראו הדברים המרוככים בתוספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק ה הלכה יב, הלכה למעשה: "האומרת לבעלה: השמים ביני וביניך - יעשו דרך בקשה ביניהן שכן מצינו באמנו שרה שאמרה לו לאבינו: אברהם שפוט ה' ביני וביניך". לאמר, הקב"ה (השמים) יעשה פשרה ושלום בינינו. ורק בגירוש ישמעאל והגר, בפרשה הבה, כפי שהתוספתא שם ממשכה, היו דברים קשים עד כדי "חילול שם שמים" הדדי, ראו שם. עוד על "ישפוט ה' ביני וביניך", שהוא אחד מעשרה פסוקים בתורה שיש עליהם ניקוד למעלה. ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד: "עשר נקודות בתורה אלו הן: ישפוט ה' ביני וביניך - נקוד על יו"ד שבבי"ניך, מלמד שלא אמרה לו אלא על הגר. ויש אומרים: על המטילין מריבה ביני וביניך". ראו הלשון הנקייה בויקרא רבה יח א על הזקנה: "ומטיל שלום בבית בטל". האם בעקבות נישואי הגר לאברהם פסקו היחסים בין שרה לאברהם? ואולי היו"ד המנוקדת מסמלת את עשר השנים שנזכרו לעיל. בין כך ובין כך, על נושא ניקוד אותיות בתורה ראו דברינו [מפגש יעקב ועשו](#) בפרשת וישלח וכן [הנסתרות והנגלות](#) בפרשת צבים, וסיועם כל הניקודים שבתורה, בדף [פסוקים שיש עליהם ניקוד](#).

<sup>23</sup> אי אפשר לדרוש את המילים: "ישפוט ה' ביני וביניך" החותמות את הפסוק, טוען ר' הושעיא, בלי לשים לב למילים: "ויבוא אל הגר ותהר", הפותחות אותו. הריונה של הגר הוא סיבת כל המהפך הגדול. האידיליה מתגלית כאשליה וגדולת הנפש הופכת לקנאה גדולה.

<sup>24</sup> למרות שהעינוי של שרה נזכר רק להלן, מקדים כאן המדרש לגלות את אזינו, בהסתמך על פסוק להלן בהתגלות המלאך להגר, שאת ההיריון הראשון הפילה הגר. הבן הראשון של אברהם לאחר שנים כה רבות של ציפייה לזרע, היה נפל ובגלל שרה. היה לאברהם בן ראשון, לפני ישמעאל וליצחק שלא זכה "לחי רואי". למרות שני היו"ד שכתובים במילה "ביניך" (שעליהם יש דרשות רבות), כאן כאילו נמחקים שניהם. לא "ביניך" ולא "ביניך", אומרת שרה, אלא "בנך". ישפוט ה' ביני ובין הבן שלך שמצוי ברחמה של הגר והיא מקניטה אותי בגללו. האם אפשר לשקם יחסים אחרי אירוע כזה? ראו דברינו בסוף הערה 22 לעיל.

<sup>25</sup> שים לב להשוואה הן עם אשת יפת תואר נוכרייה שנשבתה והן עם דין אמה העבריייה.

<sup>26</sup> שוב בתוספתא סוטה ה יב: "אמר לה: לאחר שזכין לו לאדם חבין לו? אחר שעשינוה מלכה ועשינוה גברה והכנסנוה לגדולה זו, נטרדנה מתוך בתינו? מה הבריות אומרות עלינו? לא נמצא שם שמים מתחלל בדבר?". אבל התוספתא כאמור מערבת את גירוש הגר בפרשתנו עם [גירוש ישמעאל והגר](#) בפרשת וירא והדברים שם טעונים בירור. כיצד נבין את דברי אברהם במקרא: "עשי לה הטוב בעיניך" ובמדרש: "אכפת לי (לא אכפת לי?) בטובתה וברעתה"? והרי הגר היא כעת אשתי! ראו פירוש העמק דבר על הפסוק: "הנה שפחתך בידך. אני איני יכול לעשות לה כלום שהרי אשתי היא, אבל את - שפחתך היא". אבל גם אברהם קורא לה שפחה! למה אמת לא מתאמץ אברהם לדבר עם הגר ולנסות לפשר בינה ובין שרה? האם הבין מדברי שרה שאין תוחלת בכך? למה הוא לא מנסה לדבר על לבה של שרה כמו אלקנה אל חנה ולמה הוא אל מן על האישה שנושאת כעת ברחמה את בנו?

<sup>27</sup> היריון במטרה להביא צאצא לבית אברהם - ניחא (איכשהו), אבל יחסי אישות מתמשכים בין הגר לאברהם? לא ולא!

<sup>28</sup> וכל אלה אולי גרמו להגר שתפיל. על מעשים אלה של שרה, אומרים פרשני המקרא דברים קשים ביותר (יש גם שמנסים לסגור). ראו פירוש רד"ק על הפסוק: "ולא נהגה שרה בזה למדת מוסר ולא למדת חסידות. לא מוסר, כי אף על פי שאברהם מוחל לה על כבודו, ואמר לה: עשי לה הטוב בעיניך, היה ראוי לה למשוך את ידה לכבודו ולא לענותה. ולא מדת חסידות ונפש טובה, כי אין ראוייה לאדם לעשות כל יכולתו (ככל רצונו) במה שתחת ידו, ואמר החכם: מה נאוה המחילה בעת היכולת. ומה שעשתה שרי לא היה טוב בעיני האל, כמו שאמר המלאך אל הגר: כי שמע ה' אל עניך והשיב לה ברכה תחת עניה. ואברם לא מנע שרי מלענותה, אף על פי שהיה רע בעיניו, משום שלום בית. וכן זה הספור נכתוב בתורה לקנות אדם ממנו המדות טובות ולהרחיק הרעות". רמב"ן

"וימצאה מלאך ה' על עין המים וגו', באורחא דחלוצה.<sup>29</sup> "ויאמר הגר שפחת שרי", המשל אומר: אם יאמר לך אדם: אוזניך של חמור – אל תחוש. שניים – התקן לך פורבי.<sup>30</sup> כך, אברם אמר: "הנה שפחתך בידך", המלאך אמר: "הגר שפחת שרי", (הגר אמרה): "ותאמר מפני שרי גברתי אנכי בורחת".<sup>31</sup>

"ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה", "ויאמר לה מלאך ה' הרבה את זרעך" – כמה מלאכים נזדווגו לה? ר' יוסי בר חנינא אמר: חמישה, בכל מקום שנאמר אמירה – מלאך. רבנן אמרי: ארבעה, בכל מקום שנאמר מלאך. א"ר חייא: בוא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים, מנוח אמר לאשתו: "מות נמות כי אלהים ראינו" (שופטים יג כב), והגר שפחת שרי רואה חמישה מלאכים בזה אחר זה ולא נתייראה מהם. אמר רבי חייא: ציפורנס של אבות ולא כריסם של בנים.<sup>32</sup> א"ר יצחק: "צופיה הליכות ביתה" (משלי לא כז) – בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו והיתה רגילה לראות בהם.<sup>33</sup>

"ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עוניך" (בראשית טז יא).<sup>34</sup> א"ר יצחק: שלושה הן שנקראו בשמם לפני הקב"ה עד שלא נוצרו, ואלו הם: יצחק ושלמה ויאשיהו, ביצחק כתיב: "אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק" (בראשית יז יט), בשלמה מה הוא אומר: "הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו שלמה יהיה שמו" (דברי הימים א כב), ביאשיהו כתיב: "ויקרא אל המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו" (מלכים א יג).<sup>35</sup> ויש אומרים: אף ישמעאל באומות: "הנך הרה ויולדת בן וקראת את שמו ישמעאל".<sup>36</sup>

"ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראיי",<sup>37</sup> רבי יהודה בר סימון ורבי יוחנן בשם ר' אלעזר בר שמעון: מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם האשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה.<sup>38</sup> רבי אבא בשם רבי ברי: כמה כרכורים כרכר בשביל להשיח עמה: "ויאמר לא כי צחקת". והכתיב: "ותקרא שם ה' הדובר אליה".<sup>39</sup> רבי

לא חושך שבטו גם מאברהם ואומר: "ותענה שרי ותברח מפניה – חטאה אמנו בעיניו הזה, וגם אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העינוי". נראה שאנו חשים בישמעאל ההיסטורי.

<sup>29</sup> חולות חלוצה של מינו?

<sup>30</sup> פורבי הוא הרצועה שבה נקשר החמור לאבוס (א. א. הלוי).

<sup>31</sup> דווקא שרה לא מכנה את הגר "שפחה" אבל בהחלט חוזרת ומתנהגת אליה ככזו וגם שומעת את אברהם אומר: "הנה שפחתך בידך וכו'". שלוש פעמים מכונה הגר "שפחה" מאז שניתנה לאברהם כאישה. גם היא עצמה מבינה ששרה היא עדיין "גבירתה" ולא באמת נתנה אותה לאברהם לאישה במעמד שווה לה. אין לשכוח שבין אברהם לשרה יש גם קשרי משפחה (היא אחייניתו ואחות לוט ואולי גם על הפרידה ממנו יש לשרה תרעומת על אברהם, ראו דברינו [פרידת לוט ואברהם](#) בפרשה זו). אולי השימוש במשל זה בא לומר שכל המעשה הזה של שרה, הגר ואברהם, היה חסר סיכוי מלכתחילה. ומה שהצליח אצל רחל שני דורות אח"כ הוא משום שאחותה לאה כבר ילדה ליעקב.

<sup>32</sup> ראו ביטוי זה גם בגמרא יומא ט ע"ב, בוויכוח בין ר' יוחנן וריש לקיש אם בית ראשון עדיף או בית שני: "אמר רבי יוחנן: טובה צפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים". הביטוי גם מזכיר את הלשון: "יפה שיחת עבדי בתי אבות מתורתן של בנים ... יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים" (בראשית רבה ס ח) – ביטוי שהתגלגל אח"כ למטבע הלשון "מעשה אבות סימן לבנים". ראו [דברינו בנושא זה](#) בפרשת חיי שרה.

<sup>33</sup> "צופים" הוא כינוי לנביאים (כולל בני נביאים), ע"ס הפסוק ביחזקאל ג יז: "בן אדם צֹפֵה נִתְּתִיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל". ראו גמרא מגילה יד ע"א, שבת קד ע"א: "צופים אמרום". הנה כי כן, שוב מהפך, מְשַׁפְּחָה ואשה מעונה קפצנו לנביאה או צופה (האם תהיה גם חזרה לאישה?). הגר היא מבאי ביתו של אברהם ויש לה שיג ושיח עם מלאכים (רלב"ג מבקש להדגיש שלא היה זה מלאך ממש אלא מעין נביא, בשר ודם, כאלהו). על משקל הביטוי "מה שראתה שפחה על הים לא ראה יחזקאל בן בוז", אפשר לומר: דיבור והתגלות שהיו להגר השפחה במדבר, לא זכו לו רבים וטובים (אבל זכו: אבימלך ולבן). ועל מי עוד נדרש הפסוק במשלי אשת חיל: "צופיה הליכות ביתה"? על שרה! ראו דברינו [שרה אשת חיל](#) בפרשת חיי שרה.

<sup>34</sup> השוו עם השם שמעון, בראשית כט לג: "ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון".

<sup>35</sup> ולעתיד לבוא גם עמנואל הגואל, ישעיהו ז יד: "לֹכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֵם אוֹת הַהַ הַעֲלֵמָה הַרְהוּ וְיִלְדֵת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמְנוּאֵל".

<sup>36</sup> נראה ששוב אנו חשים בישמעאל ההיסטורי שיש לעם ישראל איתו חשבונות רבים (אמנם בתקופות מאוחרות יותר). אחרי יצחק, שלמה ויאשיהו, "נזכר" בעל המדרש במי שקדם לכולם: ישמעאל. וגם כשהוא מזכיר אותו, הוא כולל אותו "באומות". המדרשים הקדומים לפני עליית האסלאם יכולים לפרש את המקרא ברוח פתוחה יותר, מה שקשה יותר למאוחרים. האם נוכל להוכיח מכאן על זמנו של מדרש זה?

<sup>37</sup> כותרת קטע דרשה זו הוא פסוק על הגר, אבל המדרש נזקק בהזדמנות זו לשרה ומשם יחזור להגר כפי שנראה להלן במדרש.

<sup>38</sup> הצדקת היא שרה בתחילת פרשת וירא בעת הבשורה על הולדת יצחק, כפי שהמדרש ממשיך. המקום היחיד בכל פרשת המלאכים והבשורה על יצחק בתחילת פרשת וירא בו הקב"ה מדבר עם שרה, הוא לאחר שצחקה וכחשה שצחקה: "ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראו ויאמרו לא פי צחקתי" (בראשית יח טו). העילה לפיכך הוא הצורך להכחיש את צחוקה של שרה, אך גם כאן ניתן לומר ש"ויאמר" הוא מלאך ולא בהכרח הקב"ה בעצמו. ביד כן ובין כך, לא ברור פשר ההתנגדות העזה לכך שהקב"ה משוחח עם נשים, מה עם אשת מנוח? ומה עם דבורה, חולדה ושאר נביאות שעמדו לעם ישראל? ראו מגילה יד ע"א: "שבע נביאות מאן נינהו? שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר" ויש שמוסיפים גם את רבקה, רחל ולאח: "אמהות, נביאות היו" (בראשית רבה טז ט, עב ו).

<sup>39</sup> והנה עם הגר הקב"ה מדבר! עם שרה מחפש הקב"ה "עילה" וכרכורים, ואילו עם הגר – דיבור פשוט וישיר. ראו שם הו"ה בפסוק זה ובכל הפסוקים סביב הגר במדבר. אך עפ"י פשט הפסוקים הכל שם היה באמצעות מלאך ה' שדובר אל הגר ואין בעיה להסביר שגם כאן ה' הדובר אל הגר הוא באמצעות מלאך ואכן זו התשובה להלן.

יהושע בר נחמיה אומר: על ידי מלאך, והכתיב: "ויואמר ה' לה", רבי לוי בשם רבי חנינא בר חמא אמר: על ידי מלאך, רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר: ע"י שם.<sup>40</sup>

"אתה אל ראיי" - אמר רבי אייבו: אתה הוא רואה בעלבון של עלובים.<sup>41</sup>

"כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואיי", אמרה: לא דיי שנוקקתי לדיבור אלא למלכות, כמו שאתה אומר: "כי הביאותני עד הלום" (שמואל ב ז).<sup>42</sup>

"ראיתי אחרי רואיי", לא דיי שנוקקתי עם גברתי לראות המלאך, אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה.<sup>43</sup>

דבר אחר: לא דיי שנוקקתי עם גברתי, אלא ביני לבין עצמי.<sup>44</sup> אמר ר' שמואל בר נחמן: משל למטרונה שאמר לה המלך: עברי לפני. עברה לפני והיתה מסתמכת על שפחתה וצמצמה פניה ולא ראתה המלך, והשפחה ראתה.<sup>45</sup>

עד כאן דברי המדרש שיש חשד שנקטע משום שאיננו מתייחס לפרק עד סופו: לאופן שבו קבלו אברהם ושרה את הגר החוזרת, להולדת ישמעאל, ולקריאת שמו "ישמעאל" ע"י אברהם שלא נכח בעת שהמלאך גילה להגר שזה שמו. בעקפיין נוכל למשל לציין, עפ"י המדרשים לעיל, שאם אכן הפילה הגר את הריונה הראשון והמלאך מבשר לה: "הנך הרה ויולדת בן" - חזר אברהם לקיים יחסי אישות עם הגר ומן הסתם בידיעתה של שרה. האם חזרה הגר להיות אשה של אברהם? איך באמת התייחסה שרה אל הגר כשזו חזרה מהמדבר? האם התחרטה על העינוי שענתה אותה? (גירוש ישמעאל והגר שבפרשה הבאה היא עניין אחר, שם סיבת הגירוש היא ישמעאל ולא הגר). כל זה חסר במדרש בראשית רבה.

### רמב"ן בראשית טז יא פרשת לך לך -

וקראת שמו ישמעאל - הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל, כדרך "הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו" (מלכים א יג ב).<sup>46</sup> ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה. ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויעננו, או ששרתה עליו רוח הקודש, כדברי רש"י, וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו

<sup>40</sup> חזרנו למלאך, על מנת להסביר מי הוא הדובר אליה. לא הקב"ה עצמו, מבקשים הדרשנים להדגיש, כי אם באמצעות מתווך מלאך. או אפילו נאמר שהדובר היה נביא כמו שם בן נח. אבל מה עם קריאתה של הגר "אתה אל ראיי"? נראה שאי אפשר להימלט מפשט הפסוק שהגר נותנת שם לקב"ה, בדומה לאברהם שקראו: "קונה שמים וארץ", או יעקב: "אלוהי ישראל" ועוד. ראו תרגום אונקלוס: "אתה הוא אלוה דכולה". ורש"י מוסיף: "אלוה הראיה". ורס"ג מפרש: "האל הרואה". (ויש שמפרשים: האל אשר ראיתי). זאת ועוד, הגר גם נותנת שם למקום, שעתיד להיות מקום המקדש ובכך מקדימה את אברהם שקורא להר המוריה: "ה' ירא"ה או ירא"ה.

<sup>41</sup> במקומות לא מעטים אנו קוראים על שבחם של "הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה, ושמחין בייסורין וכו'", כשהכוונה היא, במפורש או במרומז, לעם ישראל שמדוכא וסובל (ובמחלוקת בית שמאי ובית הלל, על בית הלל "שנוחין ועליון היר", עירובין יג ע"ב). אך כאן, העלוב או הנעלב היא הגר אם ישמעאל. ראו כיצד יצחק חוזר לקחתה כאישה לאברהם אחרי גירושה השני ומות שרה אמו, בראשית רבה ס יד: "ויצחק בא מבוא באר לחי רואי, הלך להביא את הגר אותה שיטבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני". ראו דברינו [קטורה](#) בפרשת חיי שרה.

<sup>42</sup> תפילת דוד אחרי שהנביא הודיעו בשם ה' שלא הוא יבנה את בית המקדש. גם למשה נאמר: "אל תקרב הלום" - לא לכהונה ולא למלכות. ראו דברינו [אל תקרב הלום - הקרב אליך](#) בפרשת תצוה. והגר אומרת: "הגם הלום ראיתי" ומדוד למדנו ש"הלום" ("הלימה") היא מלכות. ומה היא המלכות שזכתה לה הגר? שוב מבצבץ ישמעאל ההיסטורי שהדרשן רואה את גודל ממלכתו ועוצמתו?

<sup>43</sup> ראיתי אחרי רואי פירושו ראיייה אחר ראיייה. ראיתי כאן אחרי כבר רואי בעבר. קריאה זו של הפסוק היא הבסיס לכל המשך הדרשה. אך היכן הייתה שרה עם הגר כאשר הגר ראתה את המלאך ואילו שרה לא? יש שמגיהים כאן "על ידי גברתי", היינו כאשר הייתה הגר בבית שרה ואברהם, וצפתה וראתה את המלאכים בזכותה של שרה.

<sup>44</sup> ראו פירוש רא"ם (רבי אליהו מזרחי, פרשן רש"י): "אחרי רואי בביתו של אברהם. ששם הייתי סבורה שמפני גברתי נזקקתי בראיית המלאך, עכשיו שראיתי אותו הלום במדבר, ידעתי שהוא רואה בעלבוני של עלובים, ולכן ראוי שיקרא שמו אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובים". והוא מפנה למדרש בראשית רבה שלנו. כאן רואה הגר את המלאך בזכות עצמה.

<sup>45</sup> המשל של ר' שמואל בן נחמן מחזיר את ראייתה של הגר לבית אברהם! הגר רואה את המלאכים שבאים לבקר את אברהם בתחילת פרשת וירא, ושרה לא רואה. ר' שמואל בן נחמן מנסה לרכך את אי ראייתה של שרה מול ראייתה של הגר במשל על המטרונה והשפחה שמרמז שהמטרונה נוהגת בצניעות וביראת כבוד כמו משה בסנה שהסתיר פניו "כי ירא מהביט את האלהים" (שמות ג ו), בעוד שהשפחה גס לבה. אולי בדומה [למשל הטבח והשר](#), בהבדל בין בלעם ומשה (דברינו בפרשת בלק). אך מנגד אנו נזכרים בביטוי: "מה שראתה שפחה על הים, לא ראה יחזקאל בן בוז". לעתים, דווקא לאדם הפשוט יש את הראייה והשמיעה הפשוטה והישירה. מוטיב שנראה שמוטופח הן בסיפורי חז"ל על מורידי הגשם הפשוטים (בדברינו [תפילות לגשם במדרש](#)) והן בסיפורי החסידים על הנער שצעק או שרק ותפילתו היא שעלתה.

<sup>46</sup> כמדרש לעיל שישמעאל הוא אחד מארבעה שנקראו בשם לפני הקב"ה עד שלא נוצר, לצד יצחק ושלמה ויאשיהו. רמב"ן משום מה מביא רק את יאשיהו, ואנו דווקא מתרשמים מההקבלה בין יצחק וישמעאל ששמות שניהם ניתן ע"י הקב"ה. ואיזה הבדל במהות השם: יצחק, כי מישוה או מישוה צחקו. מה משמעות שם זה? ואילו ישמעאל: כי שמע ה' אל עונייך! הקב"ה הרואה והשומע. ושם זה הופקד בידה של הגר. נמשיך בפירוש רמב"ן.

כדבר המלאך. והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנה כן, והיא יראה בעבור היותה פילגש לקרוא שם לבן אדוניה, וגלתה לו הענין ואברם קיים דבר ה', אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה.<sup>47</sup>

### שבת שלום וגשמים בעיתם<sup>48</sup>

#### מחלקי המים

**מים אחרונים:** נושא מרתק הוא גלגול השם ישמעאל לאורך הדורות. בהשוואה לשם יצחק, שמו הוא מלא משמעות: ישמע האל! ואמנם שלושה מגדולי ישראל התכבדו בשם זה: ישמעאל בן אלישע כהן גדול שנמנה על עשרה הרוגי מלכות, ר' ישמעאל בן אלישע בן הפלוגתא הגדול של ר' עקיבא שהנחיל לנו מדרשי הלכה חשובים, "ג מידות שהתורה נדרשת בהם, משניות והלכות רבות ועוד ועוד. וכן ר' ישמעאל בן ר' יוסי חלפתא בן דורו של רבי יהודה הנשיא. ויש עוד כמה ר' ישמעאל שלא מנינו. אך במרוצת הדורות וצוק העתים נפסק השימוש בשם זה מסיבות ברורות. ובעזרת החונן לאדם דעת כבר זכינו כאמור להשלים דף נפרד על דמותו של ישמעאל.

<sup>47</sup> קריאת השם ישמעאל ע"י אברהם מעסיקה את הפרשנים, בפרט משום ששם זה ניתן לכאורה פעמיים, פעם ע"י המלאך בדבריו להגר ופעם ע"י אברהם לכאורה מדעת עצמו. רש"י והמדרש מציעים שאברהם הכיר בשם זה ברוח הקודש. האם רוח קודש זו סיפרה לאברהם גם את כל סיפור המעשה, כולל היכן הייתה הגר ומה אירע לה, שהרי היא ברחה ואף אחד לא ליווה אותה בדרכה? רמב"ן מציע דרך פשוטה יותר שהגר סיפרה לאברהם את דברי המלאך ונתנה לו את הכבוד שהוא ייתן את השם, שהוא שיקיים את דבר ה', בעוד שהיא חוזרת ומצטנעת במעמד של פילגש (השוו עם בני יעקב ששמות כולם חוץ מאחד, ניתנו ע"י האמהות). האם רק זאת סיפרה הגר לאברהם, או שמא את כל קורותיה במדבר ואיך ניצלה? האם שאל אברהם אותה בכלל מה אירע לה ואיך שרדה במדבר ומדוע חזרה? אבל פשיטא לרמב"ן שאברהם ראה בדבריה את "דבר ה'" והוא שנתן לישמעאל את שמו. לעומת רמב"ן, ראו את הצעתו של רד"ק: "ויקרא אברם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל - אף על פי שהמלאך אמר להגר שהיא תקרא אותו ישמעאל, אמרה היא לאברהם; והיא קראה אותו ישמעאל, ואברהם גם כן קראו כך, כמו שאמרה היא לו בשם המלאך". והוא מביא שם דוגמאות של אב ואם שקראו שניהם לבנם באותו השם, לעומת מקרים שבהם האבא והאמא נתנו לבן שמות שונים. על יחסה של שרה להגר לאחר שחזרה איננו יודעים (רק זאת, שהגירוש הבא היה בגין ישמעאל ולא בגין הגר ועברו כעשרים שנה ביניהם. אולי הסכינה שרה עם הגר בפרט לאחר הולדת יצחק). אבל מכל הנ"ל נראה שבין הגר ואברהם חזרו הדברים לתיקונם. וגם יחסו של אברהם לישמעאל שהיה הבן הראשון להימול, היה תקין, שהרי הוא אומר לקב"ה: "לו ישמעאל יחיה לפניך והקב"ה מברך את ישמעאל בעבור אברהם.

<sup>48</sup> השבוע התחלנו לשאול על הגשמים ככתוב במסכת תענית פרק א משנה ג: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת". לנקודת המוצא של אברהם אבינו במסעו לארץ. ראו גמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אביי: כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו שאלותינו ומשאלותינו.